

ГАННА
ГОРОЖЕНКО

Резидентка
її Величності

Львів
«Фоліо»
2023

Від авторки

Любі читачу і читачко, вітаю вас на сторінках книги про барокову Україну; про шляхетну добу, яка творилася українцями — на рівні з французами, британцями, італійцями, німцями та представниками багатьох інших країн. Головна героїня цієї історії — Анна Дольська, яка свого часу вплинула на українську та європейську історію. Однак до нас дійшли самі свідчення очевидців подій, пов'язаних з нею, один власний документ і так само один портрет цієї княгині. Небагато, щоб створити роман про неї? А діалогію поготів. Так, погоджусь, небагато. Але мені закортіло перенести вас у світ, яким ви неодмінно захопитесь — у другу половину XVII століття і на наші українські терени! Тож книга «Резидентка Її Величності» — не про саму лише Анну Ходоровську-Вишневецьку-Дольську. Перед вами постане збірний образ русинської-української шляхтянки, яка віддала перевагу політиці, а не домашнім справам.

До написання цієї першої книги діалогії мене надихнули мандри посланниць королев Речі Посполитої до іноземних дворів, зокрема Малгожати Котовської і Терези Госевської. Вони побували у Відні, Версалі і Гаазі — були представлені європейським королям, але часто мандрували інкогніто, аби виконати дипломатичні доручення правителів Речі Посполитої. Ці пані вміли ризикувати й досягали успіху. В цій книзі перед вами постане авантюрна жінка — шпигунка, дипломатка і політикиня. Другу книгу з цієї діалогії буде присвячено вже більш дослідженому періоду з життя Анни Дольської — часу її зустрічі з гетьманом Іваном Мазепою та організації нею складної агентурної операції. Але навряд чи русинська княгиня змогла б влаштувати її, якби не мала подібного досвіду раніше — адже на початку XVIII століття ставки у політиці були надзвичайно високими. Тож саме це припущення

і змусило мене звернутися до молодих років Анни, коли вона, цілком можливо, вже була учасницею шпигунських ігор.

Усі герої цієї книги, їхня вдача та зв'язки — речі, що зафіксовані в тогочасних документах і мемуарах. Тож ви цілком можете довіряти психологічним портретам героїв і описові їхнього життя. Над романом я працювала більш як рік, зокрема вивчаючи архівні джерела. За цей час я сама побувала в усіх змальованих у книзі місцях, що також надихало мене на написання роману.

Імовірно, вас здивують архаїзми, якими насичені діалоги русинів. Ідею відтворити русинську-староукраїнську мову мені підказали самі герої книги, які в реальному житті і спілкувалися нею. Сучасна мова позбулася багато цікавої лексики, яка пов'язує нас із Київською Руссю та Великим Князівством Литовським, а потім і Річчю Посполитою, перетворившись на цілковитий новоділ. Я пропоную повертати до вжитку наші питомо українські/русинські слова, які іноді надто точно передають думки.

Ця книга могла б не побачити світ — напад Росії на Україну, жорстока війна змусила мене з донькою виїхати з батьківщини й тулитися по всій Європі. Однак мені пощастило знайти дивовижних людей, завдяки яким був написаний цей роман. Я хочу подякувати за допомогу Френку і Францисці з Лейпцига, Анні та Патріку Хільдебрандт і їхній чудовій бабусі Анні з Берліну, родині Лінаре з Бержераку, а особливо неймовірній Валері, Фіоні та Скотту Джефферсон та їхнім синам з Йорку, які прийняли нас і чуйно поставилися. Я вдячна своєму чоловікові Олексію Кашпуру, а також усім мужнім українським чоловікам і жінкам, які стали на захист нашої країни. А ще моїй семирічній доні Ярославі, яка, як для свого віку, мудро і терпляче ставилася до того, як її матір дні і ночі напроліт писала цей роман.

Вірю, що вас захопить українське бароко так само, як і мене. А тепер гайда — читати історію Анни Ходоровської-Вишневецької-Дольської.

З великою любов'ю до вас,
Ганна Гороженко

ЧАСТИНА І

Розділ І

Навесні року Божого 1684

«**М**ені частенько мариться: я стою на березі річки, на вузькій смужці сірого мулистого піску. На межі зелені густих трав і води. Високе й колюче татарзілля випинається, опираючись вітру. А він дме й мені в спину, наче хоче штурхнути в холодну річку. Вода в ній майже брунатна — ніби роками настояна. Як ліки старого юдея, що мешкав на Різницькій у Львові. Я хочу почвалати з берега. Ні, не це. Я маю утекти звідси чимдуж далі. Проте ноги мої, як на зло, припнуло. Холод хапає за коліна, шовкові мої черевики замастились і вгрузають в пісок, і я не маю як поворухнутись. Йой, далі і далі вгрузаю. Відкриваю рота, аби гукнути на допомогу — але вуста не слухають мене. І тої миті розумію, що не відаю, як дихати. Не маю пам'яті, як це робиться! Я промовляю подумки “Отче наш” і хочу увібрати в легені повітря, але ніц не виходить. Ще раз, і ще раз. Мої ніздрі забули, як це — вдихати аер Божий! І від цього мені больми зле. Я хочу потягнутися руцею, аби торкнутись лица свого. Але тіло не слуха мене. Я хочу заплакати і не мам як. Лиш чутно, як уповільнюється моє серце. Тум-тум... тум. І тої миті я завше прокидаюсь. У холодному поту. І не маю як скле-

пити важкі повіки свої аж до самого того часу, коли небо засвітить ранком.

Було таке, що в год я ділилася сим маренням з мужем моїм. Костянтин повсякчас промовля, що то все бабські байки й нема чого зважати на них. Але це ніц не так. Щось віще є в цьому сні. Та й навряд заскорублий у політиці і війнах чоловік — князь Костянтин-Кристофор Вишневецький, тямить щось у снах. Сам мовив же, що у ніч проти брані з османами під Віднем марилось йому, як впав він з коня долилиць — але знак той Божий не утямив. Ачей і перемогли хоругви наші, та з великими шкодованнем, і сам муж мій від тяжкої рани в черево пролежав увесь празник славної звитяги. Через то він ще довго бідкався на клятих османів і грозився того року їх усіх перебити. Тож куди йому — ті сни розуміти.

Та й не лише марення мої, а й мене він дедалі більше не розумієт. Костянтин і думами, і тілом своїм далечінь від мене. Дев'ять літ ми разом і окремо водночас. Ох, і тяжко було мені. Шістнадцятирічною юнкою він — дужий, неговіркий, із сивиною на скронях, привіз мене до Білого Каменю. Він обложив мене розкошами й домашніми справами, не показуючи світові. Приховуючи мене од друзів своїх і навіть сусідів наших. І тільки по народженні первенця Януша Антонія, після тяжких пологів моїх, наважився повезти мене до кролівського двору. І тоді я увірувала в життя. Що воно може будчати інакшим, слодковонним, як макові пляцки на Спаса. Враз перетворилися дні мої на карнавалії, такі, як полюбляють трапити фрейліни королеви нашої премилостивої Марії Казимири. Із французького краю, з якого й наша господня, дружина кроля Яна Собеського, привезли багато цікавинок: танці, сукні, панчохи шовкові та парфуми. Я відчувала, як там, при кролівському дворі, світ обертається коло мене, як утримує мене над собою, кружляючи

під звуки «вольти». У мене з'явилися другині і навіть австрійський excellence шукав зі мною зесть...

І то все бардзо скінчилось. Надто бардзо. Костянтин був злий, як сам сатана, бо не мам повольність, що личить добропорядній жоні, то відправив мене додому, наказавши, що моє місце тут — серед луків і річок, де все родить так рясно, що врожаї визбирують кілька разів на рік. Збирають, лічать і продають, так зростають статки Вишневецьких. Моє місце тут — на господарці, а не при кролівському дворі. Уявіть, так і сказав. Та хай вмийтеся муж мій такою турботою на старості літ. Хай кожна сльозинка моя йому стане маковою зернинкою в печінці. Прости мене, Господи, за думи такі. Грішна я. Грішниця.

За тяжкі роки мого поневолення, народивсь в нас ще один синок. То їх в мене двоє. «І цього доволі», — мовив якось муж під чарку, розімлілий; він сидів, розкинувшись в кріслі біля пічки, та невдоволено плямкнув, бо малий Михайлик за мить перед цим заверещав на рущях няньки. «І цього доволі» — це тичиться і до нашого з ним сполного життя. Не дивно, що при дворі Яна Собеського тепер він бавиться більше, ніж вдома. Біля кролеви Марії до ліку французок, які вихваляються модними витребеньками. “Enchanté”, — мовлять вони подешлим шляхтичам і звабливо кліпають підмальшованими очиськами. То на них так легко витратити статки родини Вишневецьких, які збираю тут я! Проте не дивуйтеся, я його давно вже не ревную. Та ні, на правду. Зла мого на нього не ви старчить!

Між нами пролягла ріка — не менша за цю, що звуть Бугом. Вона розбила навпіл мій рідний Білий Камінь. Наша ріка, тут, у містечку, час від часу розливається, змінюючи русло. «Та чи це не знак Божий?» — помислила я цюї весни, обачачи, як понищив Південний Буг хати містян.

Одначе я люблю воду. Є в ній щось від Господа нашого, життедайне, істинне. «Звершенне», — як казав мій вчитель єпископ Ян Стефан Вижда. Загребли його торік, хай Господь пом'яне його в Царствії Своему. Мій пастир був для мене тою рікою, що несла мене у вірному напрямку. Тепер же я торую свій шлях сама.

Йой, та спитайте мене вже — що я роблю овшечки? Чом я в дорожній сукні? Власи мої сховані під капюшон плаща, і стою я біля четвірки чорних коней, які вже б'ють копитами зелені придорожні паростки в очікуванні довгого вандрування. Зане я торую свій шлях. Кожен обирає саме свій. Кожен, а відтак і я. Тож рушаю до кролівського двору. Зобачте, я знову їду до двору! Ні, то не так, я втай рушаю з мого рідного Білого Каменю, де лишаю двох наших із мужем синів, до королеви Марії Казимири. Вона заволала мене до себе з афектацією прибути. Як нині кажуть — інкогніто. А це знаменує — в неї є план. І в мене є план.

Я, Анна, народжена Ходоровська року Божого 1661-го, із Вісліча, Білого Каменю і Змигорода, княгиня Вишневецька, маю добру пам'ять про суд Божий та буду готова до всього, що станеться на моєму шляху. Амінь».

Розділ II

Ніч. Годинник на краківській вежі, що вдарив у дзвін лише один раз, сполохав птахів, які причаїлись на горищах сусідніх будинків. Від самого заходу сонця лле дощ. Барабанить по шкіряній стелі карети, до того ж безперестанку, і вода вже просочилась усередину. Фіранки на вікнах щільно запнуті, свічі в дорожніх ліхтарях при візниці задмухані і, якби не місячне сяйво, що подекуди блимає з-за хмар, помітити дормез на узбіччі дороги, що веде до королівського палацу, було б неможливо. Коні час

від часу невдоволено іржуть, попри те, що візниця намається їх угамувати, накриваючи тварин темним рядном. Від холодної води їх це, напевне, не рятує, як не рятує від прокльонів візниці Степана й господиню, яка затіяла цю небезпечну подорож. Щоправда, служба лається лише подумки — невдоволено позираючи у бік княжих гайдуків, які сховалися під крилатим навісом одного із сусідніх будинків. «Зимно, та вони і їхні коні ачей не зможуть. Хай їй грець, цій відьмі. Хіба можна так із худобою чинити?» — візниця сплюнув і натягнув на чоло змоклий капюшон.

Жінка у чорному вбранні, яка від нервування ледь дихала, сиділа в темній кареті та перебирала чотки й думки. Чи все правильно вона зрозуміла з листа королеви, чи не переплутала місце зустрічі та чому так довго не йдуть посланці Марії Казимири? Вона гріла свої долоні подихом і час від часу прочиняла фіранку, позираючи у бік палацу. Однак бодай щось роздивитися за стіною води, яка стікала швидкою віконця карети, було марно. Всім відомо, що французка приймає відвідувачів до глупої ночі. Часто самих чоловіків, та ще й за відсутності короля. Сама Марія Казимира називає такі зустрічі «конференціями» — через що хіба лише лінивий не попліткував на ринкових площах міст і містечок Речі Посполитої про ці присмеркові візити. Втім, королева і надалі вперто призначає зустрічі в себе в покоях у час нічний і навіть не переймається тим, що вони вже стали притчею во язицех.

«Без Марії Казимири не було б у нас кроля Яна Третього», — часто відповідала Анна на закиди шляхтичів із сусідніх міст, які ласо обсмоктували нічні посиденьки в королівському палаці. І на це мала рацію, бо французка разом із посланцями Людовіка XIV доклала неабияких зусиль, аби на чолі її Собеського засяяла корона. А як же

вагомі державні справи творити при денному світлі? Політика любить темні ночі і тишу.

Під час таких роздумів згадувався Анні і королівський двір, який вона бачила востаннє сім років тому, і чоловік — ох, боронь Боже, зустрітись з ним у палаці. Долоні від цієї думки в пані ще більш похололи.

«Ото вже ні, харапудитись його я не збираюсь. Хай то як буде. Доведеться змерзнути тут — під цією зливою, змерзнути й захоріти — то так і судилося. Але уклякатись ачи боятись горезвісного осуду людського я вже не буду. Он і королева не страшиться нічого, то чим же я гірша?» — підсумувала шляхтянка, і ця думка сповнювала її ще більшої рішучості.

Коні вкотре заіржали, і в стіну карети тихенько постукали.

— Пані, тут до вас, — дверцята відчинив змоклий до нитки візниця Степан, який боявся підвести очі на господиню. Хай там як він її лаяв подумки, мав зізнатись — господиня розумна та нівроку гарна. Чоловіки службові від того погляд свій і ховають — бо ж не пристало їм на пані витріщатися. Але ж як тут не позирати, коли хоч з лица воду пий.

Анна натягнула пальчатки, намотала чотки на ліву руку й вискочила надвір, проте дощ заструменів ще дужче. В темному плащі стояв чоловік у супроводі кількох королівських гвардійців, які тримали в руках ліхтарі. Чоловік схилив голову в знак пошани й, не дочекавшись відповідного уклону княгині Вишневецької, повернувся до неї спиною та стрімко рушив до палацу. Анна оторопіла від нечемності, але холодна вода, що лилася з неба, змусила забути про манери, і вона рушила за світлом ліхтарів, наказавши рукою своїм гайдукам стояти на місці.

Королева грала в карти з послом Австрії Кристофом Леопольдом фон Шаффготшем та з єпископом Міхалом Стефаном Радзівеським. Грала на гроші — і робила це таємно. Бо при дворі азартні розваги вважались гріховними й були заборонені її чоловіком. Однак час від часу Марія Казимира під покровом ночі кликала обраних панив на басет. Цього вечора її величність вже програла кілька діамантових перснів, які зняла зі своїх довгих пальців і поклала на стіл, застелений перським килимом. Більше програвати вона не збиралась — це була її остання партія. Королева затулилась віялом з карт і зацікавлено позирала на єпископа, який недбало кинув на стіл червоного валета.

— *Wasza Wysokość*, бачить Бог, ви перетворите мене на злидаря. — Радзівеський потер рукою поголене підборіддя так, що діамант у персні на його мізинці спалахнув веселкою. Вочевидь, єпископ хитрував, адже він виграв останніх кілька партій. І персні королеви, найімовірніше, забере додому саме він.

По інший бік столу сидів задумливий Кристоф Леопольд фон Шаффготш — посол Священної Римської імперії та імператора Леопольда I. Хоч королева недолюблювала Габсбургів, посланцем яких і був граф, але мала бути ввічливою. Ба більше, чоловік її уклав альянс з австрійцями, і вона, хоч і без особливого бажання, але доклалася до його створення. Кілька років тому королева відправила свою фрейліну Малгожату Котовську до Відня з пропозицією створення союзу, якого закортів її чоловік.

Сама ж Марія Казимира за покликком крові своєї схилалась до Франції з її неймовірно випещеним королем — Людовіком XIV. Такий же Версаль, який звів він у передмісті Парижу, прагнула створити й вона — королева із

Франції, на її власних землях Речі Посполитої. І не один бароковий архітектурний ансамбль. Ось тому і виростають як гриби один за одним палаци в Підгірцях, Золочеві, Жовкві та Яворовому. Її крихітна Франція на русинських землях, які так любить її впертий чоловік — Ян Собеський.

«Sans l'obstination de Jan, Marie elle ne serait jamais devenue reine»¹, — часто нагадувала собі жінка, згадуючи, як після обрання Яна Собеського на престол Сейм вимагав, аби він розлучився з французкою та одружився з іншою, більш вигідною аристократкою Елеонорою Австрійською, яка до того ж була вдовою попереднього короля-русина Михайла Корибута Вишневецького. «La diablesse des Habsbourg»², — Марію Казимиру пересмикнуло від згадки про колишню правительку, однак вона мило усміхнулась австрійському посланцю, який нарешті зробив свій хід. «Tet mon têtù Jan a protégé notre famille»³. Він змусив тих шляхтичів визнати мене своєю королевою».

— Пане посол, вам, як і мені сьогодні, не фортунить, — Марія Казимира поклала карти на стіл і потягнулась за келихом французького вина.

— Ваша величносте, ми з вами чудово знаємо, що іноді, щоби щось виграти, слід у чомусь програти, — чоловік із глибокими зморшками довкола очей, але в темній молодецькій перуці стиснув палицю з позолоченим набалдашником у вигляді голови вепра. Він сперся на палицю й нахилився до королеви. Говорив напівголосно, але так, аби почув єпископ: — От, до кшталту, пан світлійший єпископ зможе на виграні сьогодні коштовності іскупити новий олтар в одній з парафій. Тож чи це не диво? Ви тут програли, а от віряни його святості

¹ Якби не впертюх Ян, Марі ніколи б не стала королевою (з *фр.*).

² Дияволиця Габсбургів (з *фр.*).

³ Мій впертюх Ян захистив нашу родину (з *фр.*).

лише виграли. А відтак виграли й ви, ваша величносте. Бо то ж і ваші піддані.

— Графе, ви підбиваєте мене на такі благочинні вчинки, які личили б людям вельми поважним і заможним. А от особі духовній заслужити в Бога прощення гріхів такими коштовними данинами не вийде, бо Господь чує лише наші молитви і не зважає на наші поклони, — після своєї промови єпископ усміхнувся і схилив голову так, що чорне пасмо завитого за останньою модою волосся впало на чоло. Здавалось, він намагався приховати, що позіхає.

— Ох, пане Радзівський, я захоплююсь вашим красномовством! — вигукнула королева, даючи знак служці долити вина в келихи.

— І вашим лукавством, — додав посол, спираючись на коштовну палицю.

З останньою реплікою всі троє нестримно зареготали. Марія Казимира хоч і вже не молода жінка, але все ще вродлива. Висока, струнка і з допитливими карими очима й довгим чорним волоссям, яке завжди бездоганно заплетене. Легка посмішка не сходить з її вуст, попри те, що довкола них вже утворились помітні зморшки. Подейкують, королева якомога женеться за молодістю: фарбує волосся заморськими барвниками й підмальовує брови, відвідує лазні та лікувальні води у Франції, і навіть обирає сукні лише яскравих кольорів, аби відігнати найменшу тінь старості, що невпинно насувається. Але для свого Яна вона завжди молода й приваблива: підтвердженням того є їхні чотирнадцять дітей. Останнього, Яна Собеського-молодшого, королева народила лише три роки тому. Щоправда, хлопчик не дожив і до двох років. Після похорон, Марія Казимира вирішила, що годі з неї постійних вагітностей і смертей малюків. До сьогодні живі з усіх лише четверо їхніх із чоловіком дітей, решту королеві довелось поховати у родинному склепі Собеських.

Зміст

Від авторки	3
ЧАСТИНА I	5
ЧАСТИНА II	98
ЧАСТИНА III	136
ЧАСТИНА IV	184
ЧАСТИНА V	243
ЧАСТИНА VI	272
ЧАСТИНА VII	301
Епілог	351

Літературно-художнє видання

Серія «Орлеанська сага»

ГОРОЖЕНКО Ганна

РЕЗИДЕНТКА ЇЇ ВЕЛИЧНОСТІ

Головний редактор *О. В. Красовицький*
Відповідальна за випуск *Т. І. Шкарупа*
Художній редактор *Ю. С. Уварова*
Технічний редактор *Г. С. Таран*
Комп'ютерна верстка: *Т. В. Мальчевська*
Коректор *М. О. Пітішкіна*

Підписано до друку 16.02.2023. Формат 84×108 ¹/₃₂.
Умов. друк. арк. 18,48. Облік.-вид. арк. 15,90.
Тираж 750 прим. Замовлення №

ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5244 від 09.11.2016

Сайт та інтернет-магазин видавництва:
www.folio.com.ua
Електронна адреса:
market@folio.com.ua